

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Cilt 7, Sayı 15 (Nisan 2018), s. 32-53.
DOI: 10.25068/dedekorkut160
ISSN: 2147-5490, Samsun- Türkiye

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi: 21. 02. 2018
Kabul Tarihi: 28. 02. 2018

Eski Uygur Türkçesinde "Kut Kıv" İkilemesinde Geçen "Kıv" Sözcüğünün Tarihi Metinlerden Türkiye Türkçesine Serüveni

Passing Of "Kut Kıv" Hendiadyoin In Old Uyghur Turkic The Adventure Of The Word "Kıv" From Historical Text To Turkish

HASAN İŞİ*

Öz

Bu çalışma, Türk dilinin tarihi dönemlerinde çeşitli türevlere sahip olarak kullanılan *kıv* sözcüğünün tarihi dönemlerdeki durumu, kullanım sıklığı, sahip olduğu anlamlar, Türkiye Türkçesi ve ağızlarındaki durumu, *Dil Devrimi*'yle kök biçimden türetilen *kıvanç* sözcüğünün dilde tutunup tutunmadığı gibi sorulardan oluşmaktadır. Tarihi metinlerden Türkiye Türkçesine uzanan bu süreçte, *kıv* sözcüğü, genellikle *kut* sözcüğü ile ikileme oluştururken; Karahanlı Türkçesinden itibaren sözcüğün ikilemelerden ziyade isim ve fiil şeklinde farklı biçimlerle söz varlığı içerisinde kullanıldığı görülmektedir. Türkçede "sevinç, övünç" anlamına gelen eş anlamlı sözcüklerin yanı sıra; yaşanan kültürel ilişkilerin dil temasına dönüşüp Türkçeye Arapçadan *gurur*, *iftihar* ve *memnun* sözcüklerinin geçmesi ile arka planda kalıp *Dil Devrimi* ile yeniden canlandırılan *kıv* ve onun türevlerinden *kıvanç* sözcüğü, ölçünlü dilde kullanılarak "sevinmek, övünmek, güvenmek ve beğenmek" anlamlarında söz varlığı içerisinde yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygur Türkçesi, Türkiye Türkçesi, İkileme, Dil Devrimi.

Abstract

This study, is composed of questions such as the historical situation, the frequency of use, the meaning of the word *kıv* that is used as having various derivations in the historical periods of the Turkic, situation in Turkish and Dialect; the *Turkish Language Reform* can not hold on to the word of prosperity derived from root form. In this process, of extending from historical text to Turkish, *kıv* word, usually a *kut* with the word creating a hendiadyoin; From Kharanid Turkic, it is seen that the word is used in different forms in the form of nouns and verbs. In Turkish "sevinç, övünç" meaning of the word as well as synonyms; transformed into language contact with the of experienced cultural relations from Arabic to Turkish *gurur*, *iftihar* and *memnun* in the background with the passage of word patterns *Turkish Language Revolution* and revived *kıv* and its derivatives *kıvanç* word, again using the formal language "sevinmek, övünmek, güvenmek ve beğenmek" means in it took place in vocabulary.

Key Words: The Old Uyghur Turkic, Turkish, Hendiadyoin, Turkish Language Reform.

* Hacettepe Üniversitesi Türk Dili Doktora Programı Öğrencisi hasanisi21@yahoo.com.tr

Giriş

Bu çalışma, Eski Uygur Türkçesinde sıklıkla kullanılan *kut kıw* “uğur, baht” (Şen 2002: 179) ikilemesini oluşturan *kıw* “kut, saadet” (Ayazlı 2016: 153) sözcüğünün tarihî dönemlerden Türkiye Türkçesine uzanan serüvenini ele almaktadır.

Türk dilinin tarihî dönemlerinde çeşitli türevlere sahip olarak söz varlığı içerisinde varlığını sürdüren *kıw* sözcüğünün ele alındığı bu çalışmada, Eski Uygur Türkçesinin genel eğilimlerinden olan ikileme olayından hareketle, sözcüğün tarihî dönemlerdeki durumu, kullanım sıklığı, sahip olduğu anlamlar, Türkiye Türkçesi ve ağızlarındaki durumu; *Dil Devrimi*'yle yeniden gündeme gelen *kıvanç* sözcüğünün dilde tutunup tutunamadığı gibi sorular, bu çalışmanın amaç ve yöntemini oluşturmaktadır.

Orhon Türkçesinde tanıklanamayan ancak Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren genellikle ikileme olarak *kut kıw* şeklinde kullanıma sahip olan *kıw* sözcüğü, *kut* “şans, talih” (Ayazlı 2016:170) sözcüğü ile eş/yakın anlam içerisindedir.

Eski Uygur Türkçesinde yaygın bir kullanıma sahip olan *kıw* sözcüğü, İslamî dönemin ilk eserlerinden *Kutadgu Bilig*'de *kıw* “kut, devlet, mutluluk” (Arat 1979: 252) anlamlarında *kut* “kut, mutluluk, devlet” (Arat 1979:293) sözcüğü ile ikileme olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, dönemin söz varlığını esas alan DLT'de, sözcük hakkındaki detaylı açıklamalar, *kıw* (DLT I 2013: 332) maddesi içerisinde verilmektedir.

Karahanlı yazı dili ile bağlantılı ve Oğuz, Kıpçak, Kanglı ve diğer boyların lehçelerinin karışımı ile oluşmuş Harezmi Türkçesinde (Argunşah &Yüksekkaya 2016: 163), *kıw* sözcüğünün kök halde sadece *Hüsrev u Şirin*'de (Ünlü 2012:322) görüldüğü, bunun dışında *kıval-* “sevinmek, öğünmek”, *kıvan-* “sevinmek, öğünmek”, *kıvandur-* “sevindirmek”, *kıvanış-* “öğünüştirmek” (Ünlü 2012:322) ya da *kıvan-* “öğünmek, böbürlenmek, kıvanmak”, *kuwan-* “öğünmek, böbürlenmek, kıvanmak”, *kuvanış-* “karşılıklı öğünmek, böbürlenmek” (Ünlü 2012:358) örneklerine sahip olduğu görülmektedir.

12.yüzyılın ortalarından başlayıp 15.yüzyılın ortalarına kadar süren Anadolu'da Oğuzcaya dayalı olarak gelişen Eski Anadolu Türkçesinde (Köktekin 2011:1) *kıw* sözcüğünün edebî eserlerde görülmediği yalnızca ağızlarda *kıw* “devlet, ikbal” (TS 2009:150), *kıw* “baht, devlet” (Kanar 2011: 453), *kıw* (hlk.) yazgı, baht” (Gülensoy 2007:519) bununla beraber *kıvandırmak*, *kıvandurmak*, *kıvanışmak* ve *kıvanmak* (YTS 2009:150-151) şeklinde fiil türevlerinin de olduğu tanıklanabilmektedir.

Tanzimattan sonra yavaş yavaş ortaya çıkan, yirminci yüzyılın başlarından itibaren İstanbul'un konuşmasını esas alarak gelişen Türkiye Türkçesinde (Demir & Yılmaz 2006: 147) *kıw* sözcüğünün TS'de kök halde yer almayıp Anadolu ağızlarında yaşadığı Gülensoy (2007:519) ve Dilçin'in çalışmalarında (2009:150-151) görülmektedir. Ayrıca, sözcüğün Türkiye Türkçesinde Doğan Aksan'ın bahsetmiş olduğu *ileri öğeler* (Aksan 2014:92) olarak *kıvanç* ve *kıvanmak* (TS 2005:1170) biçimleri de görülmektedir.

1. Eski Uygur Türkçesindeki İkilemeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Mehmet Ölmez, çeşitli araştırmacılarca yapılan çalışmalarda ikilemelere verilen terimsel karşılıkların dışına çıkarak *Uigurisches Wörterbuch* isimli çalışmada Röhrborn'un ikileme (hendiadyoin) yerine kullandığı *Worthäufung* terimine yer vererek önerilen terimin harfi harfine “söz yığını” anlamına geldiğini ifade ederek bu terimi, Talat Tekin tarafından önerilen *söz koşması* (ya da *sözcük*) ile karşılaştırarak (Ölmez 1998:35) çalışmasına konu olan ikileme hakkında tanıklamalara ve değerlendirmelere baş vurur.

Türk dilinde ikilemelerin oluşumundan bahseden Ağca, tarihî ve modern dönemlerde tanıklanan ikileme örneklerinden hareketle, zenginlik gösteren ikilemelerin gerçekleşme sebepleri üzerinde durarak bunların hem dil içi ve hem de dil dışı sebeplerden kaynaklandığını (Ağca 2015a: 17) belirtmektedir. Türk dilinde ikilemelerin hem tarihsel hem de modern dönemlerde tanıklanan biçimlerle zenginlik gösterdiğini belirten Ağca (2015b: 202), Eski Uygurca özelinde dönemin ikileme kullanımına dair bilgiler vermektedir:

Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler üzerine yapılan çalışmalar arasında, terimi yapı ve anlam yönüyle ele alan ve döneme ait zengin malzemelerin de verildiği (lisansüstü) çalışmalar, ikilemelerin anlaşılması açısından önemlidir:

1. Serkan Şen, *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler* başlıklı yüksek lisans tezinde Eski Uygur Türkçesi döneminde kullanılan ikileme örneklerinin Göktürkçeye göre yoğunluk kazandığını (Şen 2002:1) belirtir.

Şen, çalışmasında Eski Uygur Türkçesindeki ikilemeler üzerine geçerli olan ve kullanabileceği ölçütleri üç maddede toplayarak ikilemeleri *anlam, köken ve kuruluşları* (Şen 2002:1) yönünden ele almaktadır.

2. Serkan Şen (2002)'le aynı başlığı taşıyıp Meltem Can tarafından 2010 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışma, ikilemeleri *yapı, tür, dizim, anlam ve köken* açısından ele alması bakımından kapsamlı bir eserdir.

Şen'in çalışmasına nazaran daha kapsamlı olan bu inceleme, sadece tanıklanmış malzemelerin işlendiği bir eser olmayıp Eski Uygur Türkçesindeki ikilemeleri dilbilimsel zemine oturtması bakımından önemlidir.

Bir kelime grubunun ikileme olabilmesi için en az iki kelimedenden meydana gelmesi gerektiğini belirten Can, bunun yanında üç, dört veya daha fazla kelimedenden oluşan ikilemelerin de olduğunu belirterek (Can 2010:70) Eski Uygur Türkçesinin bu yönüyle zenginlik gösterdiğini düşünmektedir.

Karaağaç'ın bahsettiği (2013:486), Türkçede ikilemelerin genellikle iki sözden oluştuğu görüşü, bugün ölçünlü dilde sıklıkla kullandığımız *büyük küçük, yavaş yavaş, az çok, gece gündüz* örneklerinde görülmektedir. Yineleme öbeği olarak gördüğü ikilemelerin üç veya dört sözcükten oluştuğuna dair örnekler, Eski Uygur Türkçesi döneminde tanıklanmaktadır. Maniheizm ve Budist inanışın öğretilerini halk arasında yaygınlaştırmak için başka dillerden alınan sözcüklerin ikileme içerisinde verilip sözcüğün yaygınlaşmasının istenmesi, bu dönemin sözvarlığı ve söz yapımında görülen genel eğilimlerdenidir. İkilemeler açısından zengin örneklerin bulunduğu/verildiği Eski Uygur Türkçesinde, üçlü ve dörtlü ikilemeler konusuna değinen Can, çalışmasında bu konuyla ilgili *bedük ağır ulug* "büyük, ağır, ulu", *ig kem agrıg* "hastalık, ağrı" (Can 2010:67) örneklerini vermektedir.

3. Eski Uygur Türkçesindeki ikilemeler üzerine yapılan diğer bir çalışma, Şen (2002) ve Can (2010)'dan farklı olarak ikilemelerin anlam ve oluşumunu ele alan genel bir çalışmadan ziyade, ikilemelerin özel bir yönünü teşkil eden *İştikaklı İkileme* isimli yüksek lisans tezidir. (Bozok 2012).

Bozok, kendinden önceki çalışmaların dışına çıkarak Eski Uygur Türkçesindeki ikileme araştırmalarına yeni bir terim <<İştikaklı İkileme>> önerir.

Bu çalışmada Bozok, *İştikaklı İkilemeler* hakkında “aynı kökten gelmiş olmaları veya birbirleri ile olan anlam ilgilerinin yanında yapı olarak tanınabilecek kendine has özellikleri olan ikilemeler” (Bozok 2012:73) açıklamasıyla önerdiği terim hakkında değerlendirmelere yer vererek bu ikileme şeklinin iki unsurdan oluştuğunu, bunlardan birincisinin aslî unsur olarak adlandırılan asıl kök kısmını oluşturduğunu, ikinci unsurun ise, bu aslî unsuru oluşturan kök kısmından türemiş biçim olduğunu (Bozok 2012:73) ifade etmektedir.

4. İkilemeler üzerine yapılan araştırmaların ele alındığı bu başlık içerisinde bahsedeceğimiz diğer çalışmalar, Eski Uygur Türkçesi içerisinde eser merkezli ikilemelerin ele alındığı çalışmalar ile; çalışmamızın da hareket noktasını oluşturan *kut kiv* ikilemesindeki gibi özel ikileme yapılarının ele alındığı çalışmaların varlığıdır¹.

1.1. Eski Uygur Türkçesinde “Kut” ve “Kıv” Sözcükleri

Çalışmamıza konu olan *kut kiv* ikilemesi Serkan Şen’in çalışmasında şu şekildedir:

KUT KIV: (Uğur, baht) *bo barça teñri ilig kutınuy ıduk kutı kıvı üze bütmiş iş ködük titir./* “Bu bütünüyle yüce hükümdar hazretlerinin kutsal uğuru sayesinde tamamlanmış iş güçtür. (Ölmez 1994:66)” (Şen 2002:179).

KUTLUG KIVLIG: (Saadetli, kutlu) *ança yime kutlug kıvlig ermez mü sen /* “Azıcık dahi kutlu olamam mı? (Müller 1922:77)” (Şen 2002:180).

KUTSUZ KIVSIZ: (Talihsiz, bahtsız) *kutsuz kıvsız özümün kurug orunta yatgurdı./* “Talihsiz benliğimi kuru yerde yatırdı. (Zieme 1985:80)” (Şen 2002:180).

Çalışmada yer alan *kut kiv* ikilemelerinin tanıklandığı cümleler, Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra ikilemelerin oluşumu yönünde değerlendirmelere yer verilmez.

Özlem Ayazlı, Eski Uygur Türkçesinde eş/yakın anlam içerisinde kullanılan *kut kiv* ikilemesini oluşturan sözcükleri ve bu kelimelerin türevleri hakkında değerlendirmelerde bulunup sözcüklerin modern lehçelerdeki karşılıklarına da yer vererek karşılaştırmalı bir yol izlemiştir.

Kut [Glück]: şans, talih.

Tr. kut; YUyg.ø; Öz. kut; SUyg.ø, Tuv. kut; Hak. kut; Alt. kut “güç, kuvvet”; **Yak.** kut “ruhi can” kut “şans, talih”: Temel anlamı “Tanrının lütfu” olan sözcük daha sonra daha özel anlamı ile “iyi talih” ve genel anlamı ile “şans, talih, mutluluk” anlamları ile görülür.

¹Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

- 1.Saadet Çağatay (1978). “Uygurcada Hendiadyoinler”, Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara, s.29-66.
- 2.Mehmet Ölmez (1998). “Eski Uygurca odug sak İkilemesi Üzerine”, Türk Dilleri Araştırmaları 8, s.35-47.
- 3.Tuncay Böler (2010). “Çaştani Bey Hikâyesindeki İkilemeler ve Türkçede İkilemelerin Eskiliği Meselesi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 42(2010-1), s.33-60.
- 4.Hüseyin Yıldız (2012). “Eski Uygur Türkçesinde İkilemelerde Yer Değiştirme Meselesi-İkileme Grupları, Köprü İkileme ve Kelimeler Arası Geçiş Kavramları”, İstanbul Kültür Üniversitesi, IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi (TUDOK 2012) 27 – 28 Ağustos 2012 BİLDİRİLER, İstanbul, s. 141-155.
- 5.Hüseyin Yıldız (2013). “Dışastvustık’ ta İkilemeler Üzerine Notlar”, Bengü Belâk. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı, Ed. Bülent Gül, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s.465-482.
- 6.Ferruh Ağca (2015a). “Eski Türkçe kö:k teñri ve kö:k kalık İkilemeleri Üzerine”, Türkbilig, 2015/30, s.201-221.
- 7.Ferruh Ağca (2015b). “Eski Uygurca İştikaklı İkilemeler Üzerine”, Alkış Bitigi Kemal Eraslan Armağanı, Ed. Bülent Gül, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s.17-30.

Kutluğ [gesegnet]: kutlu, bahtlı, şanslı, mutlu.

Tr. kutlu~gutlu; **YUyg.** kutluk; **Öz.** kutluğ; **SUyg.** ø; **Tuv.** ø; **Hak.**ø; **Alt.** ø; **Yak.**ø

Ꞑutluğ "kutlu, şanslı, bahtlı, mutlu", kut "şans, talih" adından türemiş olan sözcüğün temel anlamı "Tanrının lütfundan hoşnut, mutlu" iken daha sonra genel olarak "bahtlı, şanslı" anlamlarını kazanmıştır. (Ayazlı 2016:170).

Kıv [Glück]: kut, saadet.

Tr. kıvan-; **YUyg.** kuvan-; **Öz.** ø; **SUyg.** ko "neşe"; **Tuv.** ø; **Hak.**ø **Alt.** kubat "sevinç" < kıv+a-t; **Yak.** ø. (Ayazlı 2016: 153. kıv "kut, saadet", kut sözcüğü ile eş anlamlı olan kelime genellikle kut sözcüğü ile birlikte kullanılır. Temel anlamı "ilahi takdir, yardım" ve daha belirsiz bir anlamda "iyi baht, talih" şeklindedir.

Kıvlık [gesegnet]: mutlu, mesut, bahtiyar.

Tr. ø; **YUyg.** ø; **Öz.** ø; **SUyg.** ø; **Tuv.** ø; **Hak.**ø **Alt.** ø; **Yak.** ø. (Ayazlı 2016:153).

kıvlık "mutlu mesut", kıv "kut, saadet" adından türemiş soyut bir isim olan kelime, kut sözcüğü ile eş anlamlı olarak ikileme içerisinde kullanılır.

Kut ve kıv sözcüklerinin sahip olduğu temel anlam yanında kazanmış olduğu ikincil anlamlara da değinen Ayazlı, kelimelerin Eski Uygur Türkçesi içerisinde var olan türevlerine de yer vermiştir.

Gabain, çalışmasının (2007) *Sözlük* bölümünde ikilemeyi oluşturan *kıw* sözcüğü için, *kıw* "saadet, azamet; istek" ve *kıwad-* "mesut etmek" (Çev. Akalın 2007:280) örneklerini verir. *Kut* sözcüğü ise, *kut* < Ort. İran *kõt* "saadet, rahmet, azamet, ruh"; *kut kolun-* "ant içmek", *kutad-* "mesut olmak, mesut etmek" ve *kutluğ* "mesut, kutlu, mutlu" (Çev. Akalın 2007:285) şeklinde türevlere sahiptir.

1.2.Eski Uygur Türkçesinde "Kut Kıv" İkilemesi

Orhun Türkçesi içerisinde kullanılmayıp Eski Uygur Türkçesinde *kut kıv* şeklinde tanımlanan ikilemeyle ilgili örnekler şunlardır:

BT V: *tört yruq 'ilig tngirilärdin yärkii alqış qut qıw* "von der vier glanzvollen Fürsten-Göttern ...Segen, Glück" (Zieme 1975:28) örneğinde *kut kıv* ikilemesinin Alm. *Glück* "şans, talih" sözcüğüyle karşılandığı görülmektedir.

BT XX: *körmiş tög inçip amtıki kutı buyanı ... kutsuz buyansız kıvı tınl(ı)glarıg* "Nun, um die jetzigen Glück und heillosen ellenden Lebewesen, denen Glück und Heil verringert ist.." (Zieme 2000:78-79) örneğinde *kutsuz buyansız kıvı* ifadesinin üçlü ikileme oluşturduğu görülmektedir.

BT XXVI: *kutlug kıvlıg v(a)çırasan v(a)çır-lıg örgün-nüñ* "verdiensten sitzt, und der Zum Glück für alle (Lebewesen) gewerden ist," (Kasai 2008:104;108) örneğinde *kutlug kıvlıg* ikilemesinin diğer örneklerde olduğu gibi, Alm. *Glück* "şans, talih" sözcüğü ile karşılandığı görülmektedir.

EUDÇ: *ugr[ad]ı anta ok ol [y]e:kler ç(a)ştani elignıñ k[üç]in küsünin çoğın yalını[n] kutın kıvın körüp artokrak korktular* (Demirci 2014:172). "Ondan dolayı o şeytanlar, Hükümdar Çaştan'ın gücünü, kuvvetini, kut ve saadetle ışık saçan bedeninin görüp oldukça fazla korktular." (Demirci 2014:114) örneğinde ikilemenin "kut ve saadet" anlamında kullanıldığı görülür.

HU : *k(a)m(a)g yer üzäkin(i)η kutı kıvı öñi mäñizi özi* (Özbay 2014:81) “Bütün yer yüzünün saadeti, sevinci, rengi, görünüşü, ruhu” (Özbay 2014:93) örneğinde ikilemenin “sevinç ve saadet” anlamında kullanıldığı görülür.

Murat Elmalı, çalışmasında *kut kıv* ikilemesini oluşturan *kut* ve *kıv* sözcükleri ve onların türevleri hakkında bilgi verir. Elmalı, eserin *Sözlük* kısmında *kut* sözcüğünün “mutluluk, saadet; asalet, soyluluk, kutsallık” (Elmalı 2016:399) anlamlarına sahip olduğunu belirterek sözcüğün *kut buyan* “saadet, bahtiyarlık”; *kut kıv* “talih baht, mutluluk”, *kut kolun-* “dua etmek”; *kut teñrisi* “saadet Tanrısı” (Elmalı 2016:399) şeklinde türevlerinin olduğunu belirtir.

2.Tarihî Metinlerde “Kıv” Sözcüğü

Çalışmanın bu bölümünde, Eski Uygur Türkçesindeki *kut kıv* ikilemesini oluşturan *kıv* sözcüğünün tarihî metinlerde tanıklanan biçimleri ele alınacaktır.

2.1.Eski Türkçe

2.1.1.Orhun Türkçesi: Orhun Türkçesi içerisinde *kut kıv* ikilemesini oluşturan sözcüklerden yalnızca *kut* sözcüğünü “kut, talih, baht, şans; kutsal” (Ölmez 2013: 354) anlamlarında görebiliriz.

2.2.2. Eski Uygur Türkçesi: Bu dönemde *qut qıw* (Zieme 1975:28), *kutı kıvı* (Özbay 2014:81), *kutlug kıvılg* (Kasai 2008:104), *kutın kıvın* (Demirci 2014:172), *kutsuz buyansız kıvı* (Zieme 2000:78-79) örneklerinde görülmektedir.

2.2.Orta Türkçe

2.2.1.Karahanlı Türkçesi

İslamî anlayışın edebî ürünlere yansiyarak ilk örneklerini verdiği Karahanlı Türkçesinde, Eski Uygur Türkçesinde *kut kıv* ikilemesini oluşturan **EUyg. kıv> Otü. kıw** sözcüğünü Kâşgarlı Mahmud, “devlet, kut, baht” (DLT IV 2013:324) şeklinde gösterir. Bunun dışında ikilemeyi oluşturan *kut* sözcüğünü ise “kut, kutluluk, devlet” (DLT IV 2013:324) şeklinde tanımlayarak “bu sözden alınarak kutluğ denir. Şu parçada dahi gelmiştir.” (DLT IV 2013:324) açıklamasıyla sözcüğe dair tanıklamalarda bulunur.

DLT: *kut kuwıg bérse idhim kulınga / künde işi yükseben yokar aǵar* (DLT IV 2013:320). “Tanrım bir kuluna kutluluk ve ululuk verirse her gün onun işi yükselir” (DLT IV 2013:320).

Kâşgarlı’dan edindiğimiz bilgi ve tanıklama, Eski Uygur Türkçesinde genellikle bir arada kullanılarak ikileme oluşturan *kut* ve *kıw* sözcüklerinin Karahanlı Türkçesi döneminde de aynı fonksiyonunu devam ettirdiğini göstermektedir.

Karahanlı Türkçesi eserlerinden *Kutadgu Bilig*’de, *kıw* sözcüğü *kut* kelimesi ile ikileme oluşturup *kut kıw* biçimiyle 5 yerde tespit edilmiştir:

KB/2105 : *arıǵ ol bu kut kıw arıǵlık tiler / süzük ol bu devlet süzükni yüler* (Arat 1947:227). “Saadet ve ikbal temizdir, her yerde temizlik arar; bu saadet durudur ve ancak saf olanı destekler.” (Arat 1959:158).

KB/4337: *olarda biri sawçı urǵı turur / bularnı ağır tutsa kut kıw bulur* (Arat 1947:436). “Bunlardan biri Peygamberin neslidir; bunlara hürmet edersen, devlet ve saadete kavuşursun.” (Arat 1959:313).

KB/5551: *olarda biri bilge ‘alim turur / bu ‘alim bile erke kut kıw bolur* (Arat 1947:550). “Onlardan biri âlimlerdir; bunlar insanı devlet ve saadete kavuştururlar.” (Arat 1959:397).

KB/6044: *neçe ağsa ança ağırlık bulur / ajun malı kut kıw bulur öz oñı* (Arat 1947:599). "Ne kadar yükselirse, o kadar hürmet görür; saadet, talih ve dünya malından nasibini alır." (Arat 1959:433).

KB/6372: *uluğluk bu devlet bu kut kıw kişig / küwezlikke tartar kodup öz işig* (Arat 1947:630). "Büyüklik, bu devlet ve bu saadet insanı, yapmakla mükellef olduğu işleri bırakıp kibirli olmaya sürükler." (Arat 1959:457).

Dönemin diğer bir eseri olan *Atebetü'l-Hakayık*'ta ikilemeyi oluşturan sözcüklerden *kıw* sözcüğü yer almazken; *kut* sözcüğü "kut, saadet" (Arat 2006: XLI) anlamında kullanılmaktadır.

Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*'nde ikilemeyi oluşturan *kıw* sözcüğüünün "baht, devlet, mutluluk. krş.kuw" (Ünlü 2012a:423) anlamlarına geldiğini belirterek sözcüğüün *kıwan-* "kendini beğenmek" (Ünlü 2012a:423) ve *kıwlığ* "devletli, kutlu, bahtlı" (Ünlü 2012a:424) şeklinde türevlerinin olduğunu belirtir.

2.2.2.Harezmi Türkçesi

13.-14.yüzyıllarda Harezmi bölgesinde Karahanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında bir geçiş dili olarak kabul edilen Harezmi Türkçesinde *kıw* sözcüğü "baht, devlet, talih, kut" (Ünlü 2012b: 322) anlamlarında *kıval-* "sevinmek, öğünmek", *kıwan-* "sevinmek, öğünmek", *kıvandur-* "sevindirmek", *kıwanış-* "öğünüştirmek" (Ünlü 2012b :322) biçimlerine sahiptir. Ayrıca, dudak ünsüzleri /v,w/'nin etkisiyle yuvarlak biçimli *kuwan-* "öğünmek, böbürlenmek", *kuwan-* "öğünmek, böbürlenmek, kıvanmak", *kuwanış-* "karşılıklı övünmek, böbürlenmek" (Ünlü 2012b:358) gibi türevler de söz konusudur.

Harezmi Türkçesi eserlerinde sözcüğüün tanıklandığı metinler şunlardır:

NF: *kut ø / kıw~kıw ø*

KE/ 191 v 6-: *men kuwanur men ol Muhammed ayğan sözler kamuğ rāst turur* (Ata 1997:272).

KE'de *kıw* sözcüğü yer almazken kök biçimden türeyen *kuwan-* "kıvanmak, öğünmek" (Ata 1997:404) fiili metinde yer almaktadır.

HŞ/1814: *zamāne şāhlık birle kuwandı anüşirovān yana tirildi sandı. HŞ/1854: kuwardı bir ajun künüm tün boldı sökel özümge bezgek keldi bu kün* (Demirci & Karslı 2014:369).

ME147/6: *sewüندی anıñ birle, kıvandı* (Yüce 2014:61), **ME 711:** *kıvandurdu anı, sewüdüdüdü anı* (Yüce 2014:32), **ME 112/8:** *koydu anı, kıwanıştı anıñ birle* (Yüce 2014:53).

2.2.3.Kıpçak Türkçesi

Kıpçak Türkçesi (Güner 2013:25) , Orta Türkçe döneminin batı kolu içerisinde yer alır. Tarihî Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinler günümüzde Kuzey Kıpçak Türkçesi, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ve Memlûk Kıpçak Türkçesi olarak sınıflandırılır.

Çalışmamızda yalnızca bu döneme ait *Gülistan Tercümesi*'nden tanıklamalar yapılmıştır.

GT 297/6: *kuvoetine kuwanıp bu beyt-ni okur idi* (Karamanlıoğlu 1989:148).

Karamanlıoğlu, metinde geçen biçimi *kıwan-~kıwan-* "güvenmek, öğünmek" (Karamanlıoğlu 1989:299) şeklinde vermektedir.

2.2.4.Çağatay Türkçesi

Suat Ünlü, Çağatay Türkçesi hakkında “İslami Orta-Asya Türkçesi edebiyat dilinin gelişiminin üçüncü evresi, Timurular imparatorluğunda (1405-1502) Harezmi Türkçesinin devamı olarak teşekkül etmiştir. Çeşitli yerli ağızları da içine alan bu dil Türkistan’da ve Avrupa Rusya’sında 19.asrın sonuna kadar, Oğuzların dışındaki İslam-Türklerin edebiyat dili olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır.” (Ünlü 2013: 2) şeklinde değerlendirmelerde bulunur.

Çağatay Türkçesi Sözlüğü’nde *kut kıv* ikilemesini oluşturan *kıw* sözcüğü kök biçim olarak yer almazken sözcüğün *kıvan-* “1. mutlu olmak. 2.güvenmek, inanmak, övünmek”; *kıvancılık* “sevinç, hoş haber” (Ünlü 2013:628) şeklinde türevlerinin olduğu görülmektedir.

Suat Ünlü, sözcüğün düz ünlülü türevlerini Çağatay Türkçesi içerisinde tanımlasa da (Ünlü 2013:628) dönemin önemli sözlüklerinden *Kelür-nâme*’de sözcüğün dudak ünsüzleri /v,w/nin etkisiyle yuvarlak biçimlere döndüğü örnekler de söz konusudur.

Tablo 1: KEL (Kara 2011:239)

Kuvanmak	Kuvandı	Kuvanıdı
Kuvanıptur	Kuvanmas	Kuvanmaydur
Kuvanabudur	Kuvanma	Kuvanmas
Kuvanmabıdı	Kuvanar biz	Kuvan

Funda Kara, eserinde *kuvan-* madde başıyla sözcüğün “kıvanmak, iftihar etmek, kibirlenmek, çalım satmak, fahretmek” (Kara 2011:365) anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir.

2.3.Eski Anadolu Türkçesi

Eski Oğuz Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi ya da Eski Osmanlıca olarak bilinen bu dönem, “X.yüzyıldan itibaren Orta Asya’dan batıya göç eden Oğuzların, XII.yüzyılın sonlarında kendi lehçelerine dayalı olarak Anadolu’da kurup geliştirdikleri edebi yazı dili” (Gülsevin & Boz 2010:1) olarak açıklanmaktadır.

Başta Eski Anadolu Türkçesi olmak üzere, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla değin Türkiye Türkçesiyle yazılmış yapıtlardan taranan ve bugün kullanımdan düşmüş ya da anlamı, yapısı değişik olarak kullanılan Türkçe sözleri tanımlarıyla birlikte veren YTS’de (Dilçin 2009:7), Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren tarihî dönemlerde hem kök biçim hem de kök biçimden türeme yapılarla varlığını sürdüren **Etü**. *kıw* > **Otü**. *kıw* > **EAtü**.*kıw* ² sözcüğü şu şekilde tanımlanmaktadır:

Tablo 2: YTS (Dilçin 2009:150-151).

Kıv	Devlet, ikbal
Kıvandırmak	Kıvandurmak

²/**b/ > /w/ > /v/ Değişimi:** Doğu Türkçesi ile Batı Türkçesi arasındaki temel ses değişimlerinden biridir. /b/ sesi Eski Türkçeden günümüz Türkiye Türkçesine gelirken bulunduğu pozisyona bağlı olarak farklı gelişmeler göstermiştir. Söz içi ve sonunda düzenli olarak /v/’ye değişmiştir: *seb->sev-*, *ab>av*, *ebir->evir-* vb. Söz başında ise, sadece üç kelimedede v’ye değişmiştir: *bar->var-*, *bar>var*, *ber->ver-*. Bir kelimedede ise düşmüştür: *bol->ol-* (Demir & Yılmaz 2006: 96).

Kıvandurmak [Kıvandırmak]	Sevindirmek, heveslendirmek, istekli hale getirmek
Kıvanışmak	Hep birlikte sevinmek, şevke gelmek
Kıvanmak	1.Sevinmek, güvenmek, övünmek 2.Haz duymak, heveslenmek

Emek Üşenmez, *Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Öğeler* adlı eserinde, **Etü**. *kıv* > **Otü**. *kıw* > **EAtü**.*kıw* şeklinde gelişim gösteren *kıw* sözcüğünden türemiş *kıvan-* "sevinmek, güvenmek, heveslenmek" (Üşenmez 2014:421) sözcüğü hakkında değerlendirmelerde bulunur:

Taramış olduğumuz EAT eserlerinde *kıw* "devlet, ikbal", *kıvlu* "devletli, ikballi", *kıvan-* "sevinmek, güvenmek, mağrur olmak" gibi şekil ve anlamlarda nadiren kullanılmıştır. Kelimenin olumlu anlamda "sevinmek, güvenmek" anlamı olduğu gibi olumsuz manayı ifade eden "kendini beğenmek, böbürlenmek" vb. anlamları Orta Türkçe dil devresinden beri mevcuttur. (Üşenmez 2014:421).

kıw sözcüğünün temel anlamının "devlet, ikbal, mutluluk" anlamında olduğu Eski Uygur Türkçesinden itibaren bilinmektedir. Sözcüğün fiil türevinin *kıvan-* "kendini beğenmek, böbürlenmek" şeklinde kazanmış olduğu olumsuz anlam Üşenmez'e göre, Orta Türkçe döneminden itibaren görülmektedir. Üşenmez'in bahsetmiş olduğu bu anlam kötüleşmesinin Orta Türkçe döneminde görülen *küwe-* "gurur duymak, böbürlenmek" (EDPT 1972:690) fiilinin etkisiyle olduğu; her iki biçimin de aynı sözcük olarak algılanabilecek düzeyde benzerliği ya da dönüşlü biçimlerin anlam açısından aşırılığa geçişi sonucu elde ettiği bu kazanımlar, anlam kötüleşmesine sebep olarak düşünülebilir. Art damak ünlülerden oluşan bir sözcüğün /y,ş,ç/ ünsüzleriyle beraber /ı/ fonemini de bünyesinde barındırması sonucu gerçekleşen öndamaksillaşma³ olayının *kıvan-* içerisinde sözcüğün sadece /ı/ fonemine sahip olup /y, ş, ç/ ünsüzlerini bünyesinde barındırmaması, bu görüşü kısmen de olsa dışlamaktadır. Türk dilinin tarihî dönemlerinden tanıkladığımız örneklerle varlığından haber olduğumuz art ünlülerin ön sıraya geçtiği örnekler, genellikle *bış->piş-*, *yaşıl> yeşil*, *bıç->biç-* şeklinde bahsedilen ünsüzlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. "Gururlanmak, böbürlenmek, kibirlenmek" gibi anlamlara sahip *kıvan-* ya da *küwen-* fiillerinin aynı kökten türediğine dair etimolojik görüş, Clauson tarafından verilmemiştir. Clauson *kıw* maddesini Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesi (EDPT 1972:579) bağlamında ele alarak sözcüğün *küwe-* fiiliyle olan benzerliğine dair herhangi bir değerlendirmede bulunmaz. Ancak, *küwen-* "böbürlenmek, gururlanmak" (Clauson 1972:690) fiili hakkında belirttiği görüşler arasında sözcüğün Kıpçak Türkçesinde *kuvan-~kuwan-* "mutlu olmak" anlamında oluşu, bu sözcüklerin aynı kökten türediklerine dair ihtimali düşündürse de buna yönelik kesin bir görüş ya da ihtimal şimdiye kadar dile getirilmemiştir.

³Öndamaksillaşma sözcükteki art ünlü/ünlülerin çeşitli seslik nedenlerle ön ünlüye/ünlülere dönüşmesidir; genellikle, benzeşme sonucunda ya da /c, j, ş, y/ ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkar. /ı/ Türkçenin en zayıf ünlüsüdür ve /i/ye gelişme eğilimindedir.

ET yana> yine

ET yaşıl>yeşil

ET bıç->biç

Et kanı>hani

Artdamaksillaşma (velerisation); sözcükteki ön ünlü/ünlülerin çeşitli seslik nedenlerle art ünlüye/ünlülere dönüşmesidir. (Eker 2009:268).

SN 5282: *bu şādılığile güle oynayı/kıvandı inen görli oldı eyü* “Bu mutlulukla güle oynaya gönlü iyi ve hoş oldu” (Dilçin 1991:553).

SN 4938: *kişi kendü cānına ol dem kıya/ki neye kıvanukdı elden koya* “Kişi o zaman kendi canına kıyar; neyden memnunsa onu terk eder.” (Dilçin 1991:529).

SN’de tanıkladığımız *kıvanukdı* “memnundu” biçimi, *kıvan-* fiilinin sahip olduğu “mutlu olmak, sevinmek” anlamıyla ilişkili olup Üşenmez’in bahsetmiş olduğu olumsuz anlamdan uzak olmakla beraber *kıvanç* sözcüğü ile eş/yakın anlam içerisindedir.

DK 22/2: *oğlumuy at segirdişin kılınç ok atışın göreyim, sevineyim, kıvanayım, güveneyim* “oğlumun at koşuşturmasını, kılıç ve ok atışını göreyim, sevineyim ve övüneyim.” (Ergin 2009:85).

DK 68/7: *men dalı baksam sevinsem kıvansam güvensem didi* “ben de baksam, sevinsem ve gururlansam, dedi.” (Ergin 2009:116).

DK 172/7: *Kanlı Koca sevini kıvanı örü turdı* “Kanlı Koca sevinerek yerinden kalktı.” (Ergin 2009:185).

3. Türkiye Türkçesi ve Ağızlarda “Kıv” Sözcüğü

Eski Uygur Türkçesinde *kut kıv* ikilemesinde tanıkladığımız *kıv* sözcüğünün Eski Oğuz Türkçesinin modern temsilcisi sayılan Türkiye Türkçesindeki durumu şu şekildedir:

Tablo 3: TS (2005:1170) & MBTS (2005:674).

TS	MBTS
Kıv: ø	Kıvanç i.(<kıvan-ç) 1.Sevinç. 2.Övünme, iftihar.
Kıvanç is. 1.Övünç, iftihar. 2.sevinç, kıvanç duymak.	Kıvançlı sf. Kıvanç duyan, sevinçli.
Kıvançlanma is. Kıvançlanmak işi.	Kıvanmak geçişsiz f.(Eski Türk. kıv “talih, baht”tan kıv+a-n-mak. Eski Türkçe ve halk ağzlarında 1.sevinmek, haz duymak, memnun olmak. 2.Övünmek, iftihar etmek, güvenmek.)
Kıvançlı sf. 1.Övünç duyan, iftihar eden, övünç veren, iftihar edilecek. 2.Sevinç, duyan.	
Kıvanış is. Kıvanma işi veya biçimi.	
Kıvanma is. Kıvanmak işi, iftihar.	
Kıvanmak. Övünülecek bir olaydan dolayı sevinmek, iftihar etmek, memnun olmak.	

Türkiye Türkçesinin sözvarlığını ele alan her iki sözlükte, *kıv* sözcüğünün kök biçimi yer almazken bu kökten türeyen kelimeler açıklamaları ile birlikte verilmektedir. Türkiye Türkçesinin sözvarlığı içerisinde “övünmek, gurur duymak, sevinmek”

anlamalarını taşıyan *sevinmek*, *mutlu olmak*, *övünmek*, *gurur duymak* ve *iftihar etmek* fiilleri ile eş anlamlılık gösteren *kıvan-* fiili, TS'den alıntılarımız "Genç kızın sıcak ilgisini hissetmekten ayrı bir kıvanç duyması zaten doğal bir şey olamayacağı da ortadadır." (TS 2005:1171) örneğinde adı geçen fiillerin yoğun kullanımına rağmen söz varlığı içerisinde örneklere sahiptir.

Tuncer Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğü*'nde *kıv* ve türevlerine yer vermektedir. Gülensoy, *kıv* sözcüğünün Anadolu ağızlarında "yazgı, baht" (Gülensoy 2007:519) anlamında olduğunu belirterek sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *kıv* "devlet, kut, baht" (Gülensoy 2007:519) anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir. *Kıv* sözcüğünden türetilen *kıvan-* "övünülecek bir olaydan dolayı sevinmek, iftihar etmek, memnun olmak" fiilinin <*kıv*-*kuw*+*an*- (Gülensoy 2007:520) morfolojik açılımına sahip olduğunu belirterek bu fiilden türemiş *kıvanç* sözcüğünün Türk lehçelerindeki karşılıklarını sıralar:

Tablo 4:Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü A-N (Gülensoy 2007:520).

Türkiye Türkçesi	Başkurtça	Kazakça	Özbekçe	Kırgızca	Kırım Tatarcası	Türkmence	Azeri Türkçesi
Kıvanç	Kıvanıs	Kıvanıs	Kuvánc	Kubanıç	Kıvanıç	Guvanc	Güvenc

Farklı toplulukların din, siyaset, ticaret gibi alanlarda ortak hareket etme amacından doğan yakınlaşmalar ile gerçekleşen toplumlararası ilişkiler, dillere de sirayet ederek farklı toplulukların dilleri arasında etkileşimlere yol açmıştır. Temasın gerçekleştiği dillerden alınan sözcük/ler karşısında çoğu dilde sözcükler ya unutulmuş ya da kullanım sıklığında azalma gerçekleşerek çok az türevle söz varlığı içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ölçünlü dil içerisinde unutilan biçimleri bünyesinde barındırması bakımından zengin malzemelere sahip Anadolu ağızları, unutilmış çoğu sözcüğün izini sürdüğümüz önemli kaynaklar arasındadır. Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren tarihî metinlerden tanıklayabildiğimiz *kıv* sözcüğü ve türevleri, "sevinmek, gururlanmak, övünmek ve iftihar etmek" anlamlarını taşıyan *gurur* < Ar. *ğurūr* (TS 2005:801), *iftihar*<Ar. *iftihār* (TS 2005:939), Ar. *memnūn* (TS 2005:1367) sözcükleri karşısında kullanım sıklığını kaybederek ölçünlü dil içerisinde önce kök biçimin unutilup sonradan tarihî dönemlerde zenginlik gösteren türevlerinin azalması şeklinde gelişime sahiptir.

Birçok arkaik özelliği bünyesinde bulunduran Anadolu ağızlarında *kıv* ve türevlerinin durumu şu şekildedir:

Tablo 5:DS (2009:2850).

Kıv	Yazgı, baht	-Ank.
Kıvanç	Sevinç	*Çal-Dz.; *Sivrihisar-Es; *Kandıra-Kc.;-Ks; Pazar *Kızılcahamam- Ank.

Kıvandırmak	Sevindirmek, mutlu etmek	<i>Pazarcık*Bozüyük-Bil;</i> <i>*Kandıra-Kc.; Küçükoyzgat,</i> <i>Yabanabat-Ank.</i>
Kıvanmak~kuvanmak~kıvlanmak	1.Sevinmek	<i>*Demirci-Mn; Ömerbey-</i> <i>*Bandırma- Ba.;</i> <i>Tepecik, Virancık-Kü.;</i> <i>Kıbrısık-Ba.; Bozan, Kuyucak,</i> <i>*Sivrihisar Es.;</i> <i>*Kızılcahamam, Polatlı,</i> <i>Çandır, Çubuk, Nallıhan-Ank.</i>
	2.Övünmek	-Ba ve çevresi
	3.Güvenmek: Kime kıvanıyorsun?	<i>*Kandıra- Kc.; Bahçeli*Bor-Nğ.</i>

4. Türkiye Türkçesinde “sevinmek, gururlanmak, övünmek, mutlu olmak” Anlamlarındaki Sözcükler

Türkiye Türkçesi söz varlığında “sevinmek, gururlanmak, övünmek, mutlu olmak” anlamlarını ifade eden sözcükler şunlardır:

Tablo 6: TS’de “sevinmek, gururlanmak, övünmek, mutlu olmak” anlamındaki Yabancı Sözcükler (TS 2005: 801, 939 & 1367).

Gurur < <i>Ar.gurūr.</i> 1.Kendini beğenme, büyüklenme, kibir. 2.Onur, şeref. 3.Övünme. 4.Kurum, çalım. -gurur duymak. Gururlanmak.	İftihar < <i>Ar. iftihar.</i> Övünme, kıvanma, kıvanç, övünç. -iftihar etmek. Kıvanç duymak, övünmek.	Memnun < <i>Ar. memnūn.</i> Herhangi bir olaydan veya durumdan ötürü sevinç duyan, kıvançlı, mutlu. -memnun etmek. Bir kimseyi sevindirmek, ona kıvanç vermek. -memnun olmak. Sevinmek, sevinç duymak, kıvanmak.
Gururlanma.is. Gururlanmak işi.	İftihar listesi is. Övünç listesi.	Memnuniyetle zf. Kıvanç duyarak, kıvançla.
Gururlanmak. Kendini beğenmek, büyüklenmek, kurumlanmak.		Memnunluk is. Kıvanma, kıvanç.
Gururlu. 1.Kendi kişiliğine önem veren, onurlu, mağrur.2.Kurumlu, çalımlı. 3.Kibirli.		
Gururluca 1.sf. Gururlu bir biçimde		

olan. 2. zf. Gururlu bir biçimde		
----------------------------------	--	--

Tabloda görüldüğü üzere, Türkiye Türkçesinde "sevinmek, gururlanmak, övünmek, mutlu olmak" anlamlarındaki yabancı sözcüklerden özellikle *iftihar* ve *memnun* sözcüklerinin türev bakımından *gurur* sözcüğüne nazaran çok az çeşitliliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma yol açan sebeplerden arasında *Dil Devrimi* sırasında gerçekleştirilen Türkçeleştirme hareketi ve *kıvanmak*, *sevinmek*, *övünmek* ve *mutluluk duymak* gibi Türkçe sözcüklerin varlığıdır. Yukarıda verilen Türkçe sözcüklerle eş/yakın anlamlılık gösteren *gurur*, *iftihar* ve *memnun* sözcükleri, Türkçenin türetim olanakları içerisinde isim ve fiil şeklinde türevlere sahip olmuştur. *Dil Devrimi*yle *kıvanç* sözcüğünün yeniden gündeme gelişi, bu sözcükleri arka plana itmeyi amaçlasa da uzun yıllardır Türkçenin sistematığı içerisinde yerleşmiş kalıp sözcüklerin özellikle konuşma dilinde kolay kolay kullanımdan düşmeyeceği bu amacın gerçekleşmesine engel olmuştur.

Tablo 7: TS'de "sevinmek, gururlanmak, övünmek, mutlu olmak" anlamındaki Türkçe Sözcükler (TS 2005: 1425,1552 & 1743).

Mutlu 1.Mutluluğa erişmiş olan, ongun, mesut, bahtiyar. 2.Mutluluk veren. -mutlu etmek. Mutluluk vermek, bahtiyar etmek. -mutlu olmak. Mutluluk duymak, bahtiyar olmak.	Övünç. Övünme, kıvanç, iftihar. -övünç duymak. İftihar etmek, kıvanmak.	Sevinç is. İstenen veya hoşagiden bir şeyin olmasıyla duyulan çöşku.
Mutluca 1.sf. Mutlu olmaya yakın. 2.zf. Mutlu bir biçimde.	Övünçe is. Övünmeye yol açan veya hak kazandıran şey, mefharet.	Sevinçli sf. Sevinci olan ve sevinç veren.
Mutlulandırma is. Mutlulandırmak	Övünme is. Övünmek işi, kıvanç, iftihar.	Sevinmek. Sevinç duymak.
Mutlulandırmak. Mutlulanmasına yol açmak, Mutlulanmasını sağlamak.	Övünmek 1.Bir niteliği sebebiyle kendini yüceltilmiş sayarak abartmalı bir biçimde söz etmek, iftihar etmek. 2. Kendi kendisini övmek, tefahür etmek.	

Mutlulanma is. Mutlulanmak işi.	Övüntü is. Övünülecek tutum veya davranış.	
Mutlulanmak. Mutlu bir duruma gelmek.		
Mutluluk is. Bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, saadet, bahtiyarlık.		

Tabloda görüldüğü üzere, TS’de “sevinmek, gururlanmak, övünmek, mutlu olmak” anlamındaki Türkçe sözcüklerin eş/yakın anlamlılık içerisinde çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Anlamsal olarak bu öğelerin taşımış olduğu “sevinmek ve övünmek” anlamları daha üst bir perdede yaşanan duygu yoğunluğunun dışavurumu olarak Türkçe sözcüklerde “gururlanmak” anlamına geçiş görülmektedir. Dönüşlü kategorideki *sevin-*, *övün-* gibi fiillerin derin yapı içerisinde “gururlanmak” anlamını kazanması, dilin özünde var olan duygu derinliğinin yansıması olarak görülmektedir. Standart Türkiye Türkçesi içerisinde bugün *kıvan-* ve *kıvanç* sözcüklerinin kullanım sıklığı bu sözcükler karşısında düşük bir seviyedir. Eski Uygur Türkçesinde *kıv* olarak tanıklanan ve Türkçenin tarihî dönemlerinde çeşitli türevlere sahip olan sözcüklerin Türkiye Türkçesi içerisindeki kullanım sıklığının eş/yakın anlamlı sözcüklere göre düşük seviyede kalmasının sebepleri şunlardır:

- 1.Toplumlar arasında yaşanan etkileşimin somut göstergesi olarak diller arasında sözcük ödünçlenmesi.
- 2.Eş/yakın anlamlılık gösteren *sevinmek* ve *övünmek* gibi fiiller ve bunlardan türeyen isimlerin *kıv* sözcüğüne nazaran müstakil kullanımlarının geç bir döneme (Karahanlı Türkçesinden itibaren) denk gelmesi.
- 3.Serkan Şen’in “deyim bünyesinde kalıplaşan sözcükler adeta birbirlerine kenetlenirler. Bu kenetlenme standart dilde kullanımlarını yitirmiş sözcüklerin deyim çatısı altında varlıklarını sürdürebilmelerine imkân tanır. Aynı durum kalıplaşmış bir başka söz grubu olan ikilemeler için de geçerlidir. Tıpkı deyimler de olduğu gibi bir kısım sözcükler ancak ikilemelere tutunarak hayatta kalabilmektedir.” (2008:255) açıklamasından hareketle, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesinde *kut kıv* olarak tanıklanan *kıv* sözcüğünün ikileme olarak dile tutunuşu ve bu kalıplaşma neticesinin sona erip ikileme kullanımlarının müstakil sözcükler halinde temsili ve *kıv* köküne tarihî metinlerde Karahanlı Türkçesinden itibaren rastlanılmayıp sözcüğün Anadolu ağızlarında ortaya çıkışı bu sözcüğün dilde kök biçimden gelişen türevlerle tutunduğunu göstermektedir. Oğuz Türkçesi içerisinde müstakil kullanımlar gösteren sözcüğün dönem eserlerinde türevleriyle yaşadığı, Arapça sözcüklerle beraber Türkçe kökenli kelimelerin varlığıyla da kullanım sıklığının asgari düzeye indiğini söyleyebiliriz.

5. Dil Devrimi ve “Kıvanç” Sözcüğü

Talat Tekin, *Türk Dil Devrimi*⁴ ve bu devrimle dilde yeni biçimlerin söz varlığı içerisinde yer alması konusunda çeşitli yayınlara katkıda bulunmuş ve çoğu tartışmada yer almış⁵ önemli bir isimdir. *Dil Devrimi* ile *neologism* "yeni kelime" terimiyle karşılanan türetilmiş biçimlerle oluşmuş yeni kelimelerin varlığından bahseden Tekin (Ed. Demir & Yılmaz 2013:211), türetilen kelimelerin durumunu ele alarak bu sözcüklerin Türkçenin sahip olduğu fonetik ve morfolojik özelliklere uygunluğunu tartışmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yazı devriminin ardından başlattığı *Dil Devrimi*'nin gerekli ve zorunlu bir hareket oluşundan bahseden Tekin, bu reformun sadece Türkçeye özgü olmadığını, yaşanan ödünçleme olayı sonucu karma dile dönüşen dillerde bu reformun zorunlu da olsa gerçekleştiğini belirterek (Ed. Demir & Yılmaz 2013:309) özleştirme hareketinin zaman zaman sekteye uğrasa da devrimin Arapça ve Farsça terimlere Türkçe karşılıklar bulunması açısından başarılı olduğunu ifade etmektedir.

Dillerin söz hazinelerini zenginleştirirken *ödünç alma* ve *yaratma* gibi kavramlardan yararlandıklarını belirten Tekin (Ed. Demir & Yılmaz 2013:209), *ödünç alma* dışında dilde var olan malzeme ile, yani kelime, kök ve eklerle yeni kelime yapıldığını ifade etmektedir. Tekin, *yaratma* başlığı içerisinde, *örneksemeli yaratma* (analogic creation) ve *kasıtlı yaratma* (deliberate creation) (Ed. Demir & Yılmaz 2013:209) yoluyla, *Dil Devrimi* sürecinde söz yapımının iki ana çizgi doğrultusunda ilerlediğinden bahsetmektedir.

Çalışmamıza konu olan *kıv* sözcüğünden türemiş *kıvanç* sözcüğü, Tekin'in bahsettiği *yaratma* grubu içerisinde *örneksemeli yaratma* (analogic creation) başlığı içerisine yerleştirilebilir. Tekin'in halkın dilde var olan kelime ve şekilleri örnek alarak veya bunların etkisinde kalarak, farkında olmadan veya düşünüp taşınmaksızın yeni kelime ve şekiller yaratması olarak tanıttığı bu terim (Ed. Demir & Yılmaz 2013:209), *kıvanç* sözcüğünün oluşumu ve kullanımı noktasında bilgiler vermektedir. Taradığımız metin ve sözlüklerden sözcüğün Anadolu ağızlarında *kıvanç* şeklinde yaşadığı DS'de (2009:2850) görülmektedir. Anadolu ağızlarında yaşayan bu biçimin varlığı, halkın bu kavrama yabancı olmadığını göstermektedir.

Talat Tekin tarafından *yaratma* başlığı içerisinde gösterilen *kasıtlı yaratma* (Ed. Demir & Yılmaz 2013:211) teriminin *kıvanç* sözcüğünün oluşumuna yönelik ilgi, kelimenin aydın kesimlerce masa başında oluşturulup oluşturulmadığı üzerinedir. Korkmaz'ın (2009:76) *kıvanç* sözcüğünü oluşturan -ç ekinin yeni türetmeler oluşturduğunu belirtmesi, bizi bu başlık içerisine yöneltse de sözcüğün hem Anadolu ağızlarında *kıvanç* ve hem de tarihî lehçelerden Çağatay Türkçesinde *kıvançlık* biçimlerinin olması, bu görüşü bir kenara atmamıza sebep olmaktadır. DS içerisinde *kıvanç* (2009:2850) ve Çağatay Türkçesinde *kıvançlık* olarak tanımlanan bu biçimlere, halkın yabancı olmadığı,

⁴ Geoffrey Lewis (2016). *Trajik Başarı Türk Dil Reformu*, Çev. Mehmet Fatih Uslu, Çeviribilim Yayınları: İstanbul.

Türk Dil Reformu üzerine kaleme alınan önemli çalışmalardan biri de Türkçeye 2016 yılında çevrilen Lewis'in *Trajik Başarı Türk Dil Reformu* isimli eseridir. Lewis, kitabının iki amacının olduğunu belirterek *Dil Reformunun* bazen tuhaf, bazen trajikomik ama renkli dünyasından haberdar etmek ve Türkçe öğrencilerine faydalı ve yeni düşünceler uyandıran okuma malzemesi sağlamak olduğunu (Lewis 2016:7) ifade etmektedir.

⁵ Prof. Dr. Talat Tekin, daha öğrenciyken başladığı yazı hayatının başından itibaren Türkoloji'deki neredeyse her türlü tartışmanın aktif olarak içinde, hatta odağında olmuş, görüşlerini her türlü riski göze alarak dile getirmekten çekinmemiştir. (Ed. Demir & Yılmaz 2013:7). Türk dili üzerinde çeşitli konularda makalelerinin yer aldığı çalışmalar, Türk Dil Kurumu tarafından *Makaleler I, II ve III* adıyla yayımlanmıştır. Talat Tekin'in *Çağdaş Türk Dilleri* üzerine kaleme aldığı çalışmalarının toplandığı *Makaleler III* başlıklı kitapta, Talat Tekin'in *Dil Devrimi* üzerine yazdığı makaleler, geniş yer tutmaktadır. Kitap içerisinde 1,5, 9,16, 18,19, 24, 28, 29, 30, 39 numaralı makaleler, doğrudan *Dil Devrimi* üzerine yazdığı, zaman zaman da eleştirilere, karşı hamlede bulunduğu çalışmalardan oluşmaktadır.

yaşanan toplumsal ilişkilerin dillere de sirayet ederek bazı biçimlerin kullanım sıklığını kaybettirerek unutulması gibi sebepler, bu sözcüğün *kasıtlı bir yaratma* ürünü olmadığını göstermektedir.

Kıvanç sözcüğünün *Dil Devrimi* ile yeniden canlanması, muhtemelen Talat Tekin (Ed. Demir & Yılmaz 2013:209)'in bahsettiği, Arapça ve Farsça asıllı kelimelere Türkçe karşılık arama işine girişilmesi sonucu, Anadolu ağızlarından derlenmiş kelimelerle Radloff sözlüğünden taranan kelimelerin karşılık olarak kullanılması sırasında gerçekleşmiştir.

6. Türkiye Türkçesi ve Ağızlarındaki “Kıv” Sözcüğü ve Türevlerinin Kökenbilimsel Denemesi

Bu başlık içerisinde *Tarama Sözlüğü*, *Türkçe Sözlük*, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* ve *Derleme Sözlüğü*'nden tanıkladığımız *kıv* sözcüğü ile ilişkili kelimeler ve bu sözcüklerin söz yapımı açısından oluşumuna dair görüşler ele alınacaktır.

1. kıvan~kuvan-“1.Sevinmek, güvenmek. 2.Haz duymak, heveslenmek.3.Övünülecek bir olaydan dolayı sevinmek, iftihar etmek, memnun olmak.” (YTS 2009:151),(TS 2005:1170). *kıvan~kuvan-< kıv+a-n-; kuv+a-n-*.

Sözcük, +A- isimden fiil yapan ekle genişletilip “sevinmek, övünmek vb.” şeklinde Orta Türkçe döneminden itibaren “sevinmek” odaklı semantik değerlere sahip türevler içerisinde yaşamaktadır. *Kıv* sözcüğü üzerine gelen +A- eki, Erdal'a göre (1991:428), Eski Türkçenin işlek eklerinden biri olup genellikle -n/-ş- ekleriyle genişletilmektedir. Türkçe literatürde isimden fiil yapan ek olarak bilinen bu biçimbirim hakkında değerlendirmelerde bulunan önemli isimlerden Korkmaz'a göre (2007:111) bu ek, *n*, *l* gibi akıcı ve *d,p* gibi patlayıcı, *ş,z* gibi sızıcı ünsüzlerle sonuçlanan tek heceli ad köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir. Bu ek, çok seyrek olarak iki hecelilere de gelmiştir. Ancak bunlarda ikinci hecenin ünlüsü düşmüştür. *Kıvan-* “sevinmek, övünmek, hoşuna gitmek” sözcüğünün *kuvan-* şekli diş-dudak ünsüzü /v/'nin yuvarlaklaştırıcı etkisinden ileri gelmektedir. *Kıva-n~kuva-n-* şeklindeki alternasyonlu biçim üzerine gelen ek, dönüşlülük eki -n- olup eylemin gerçekleşmesi sonucu yapılan işten etkilenilmeyi yansıtmaktadır.

2. kıvandır~kıvandur- “Sevinmek, heveslenmek, istekli hale getirmek” (DS IV 2009:2850), (YTS:151). *kıvandır~kıvandur- < kıv+a-n-dır-; kıv+a-n-dur-*.

Kıv sözcüğü üzerine yapım eklerinin getirilerek ettirgenlik göreviyle temsil edildiği bu sözcükler, isimlerden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten (Korkmaz 2007:111) ve Eski Türkçeden beri sıklıkla kullanılan (Erdal 1991:428) +A- biçiminin dönüşlü ve ettirgen çatı ekleriyle genişletilmesinden oluşmaktadır.

3. kıvanç is. “1.Övünç, iftihar. 2.Sevinç, kıvanç duymak” (TS 2005:1170), (MBTS 2005:674), (DS IV 2009:2850). *kıvanç <kıv+a-n-ç*.

Korkmaz'a göre sözcük <*kıv+a-n-ç* birleşiminden meydana gelmiştir. Dönüşlülük çatısı üzerine gelen fiilden isim yapan -ç ekinin işlek bir ek olduğunu belirten Korkmaz (2009:77), ekin yeni kelime yapımlarında sıkça kullanıldığını belirterek *kıvanç* “iftihar”, *erinç* “dirlik”, *avunç* “avunma, teselli” (2009:77) örneklerini vermektedir. Korkmaz (2009:76)*kıvanç* sözcüğünün <*kıv+a-n-ç* morfolojik açılımını kabul etmeyerek isimleştirici rol oynayan ekin -nç değil, -ç olduğunu belirtmektedir. Korkmaz'a göre, “bazı gramer ve eserlerde ek, dönüşlü fiiller üzerine geldiği için -nç olarak gösterilmiştir. Biz aynı görüşte değiliz. Ek dönüşlü fiiller üzerine geldiğine göre, -nç

değil -ç olması gerekir." şeklinde görüş bildirerek -nç ekini kabul etmez. *Kıvanç* sözcüğünün *kıvan-* fiili üzerine gelen -nç ekinden geliştiğini hem Türkiye Türkçesinde *kıvanç* (TS 2005:1170), *sevinç* (TS 2005:1743) hem de Eski Uygurca İP *kiginç* "cevap" (Çev. Köken 2011:193), *sakinç* (Ünlü 2012a:650) gibi örneklerle tanımlayabiliriz. Bu yönde görüş bildiren araştırmacılar arasında yer alan Erdal, -(X)nç eki için "çoğunlukla hareket isimleri oluşturur. Bazı durumlarda, geçişsiz fiillerdeki özne ve dolaylı nesnelere gösterir. İki ve çok heceli leksemelerden oluşur." şeklinde görüş bildirmektedir (Erdal 1991:275). Banguoğlu, *-inç adları* başlığıyla ekin dönüşlü -in- fiilleri üzerine gelen ve fiilden isim yapan bir -iç ekinin öncekiyle erkenden kaynaşmasıyla bir *-in-iç->-inç* birleşik ekinin doğmasından (Banguoğlu 2007:257) bahsetmektedir. Talat Tekin (2016:87) tarafından -(X)nç olarak verilen ek hakkında Banguoğlu'nun ekin oluşumuna dair yorumları dikkat çekicidir. Zeynep Korkmaz'ın dönüşlü çatı üzerine gelen ve sadece -ç şeklinde isimleştirici rolde saydığı sözcüğü, Banguoğlu *-in-iç->-inç* şeklinde göstererek ekin geçirdiği kaynaşmadan bahsetmektedir. Hatiboğlu, çalışmasında -nç eki için "genellikle dönüşlü çatı üzerine -ç eki getirilerek ad soylu sözcükler kullanılır." (Hatiboğlu 1974:130) şeklinde görüş belirterek ekin dönüşlü çatılara geldiğini belirtir. Ek hakkında görüşte bulunan diğer bir isim ise, Hamza Zülfikar'dır. Zülfikar, ek hakkında "Fiillerden isim ve sıfat türetir. -n eklenmiş dönüşlü fiil çatıları üzerine -ç eki getirilerek isimler yapılır." (1991:133) şeklinde değerlendirmelerde bulunur. Ayrıca, Zülfikar (1991:133), ekin Türkçeleştirme çalışmaları sırasında *övünç*, *bilinç*, *direnç* vb. sözcükler türettiğine de değinmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi malzemelerini de barındırması bakımından birçok sözcüğün izini sürmemize yardımcı olan YTS'de *kıvanç* sözcüğü yer almaz. Sözcük, *Dil Devrimi* sırasında Korkmaz (2009: 77) ve Zülfikar (1991:133)'ın bahsettiği üzere, Türkçeleştirme çabaları sırasında oluşturulmuş sözcüklerden biridir. Söz varlığı içerisinde *gurur*, *iftihar* ve *memnun* gibi Arapça sözcüklere karşı türetilen *kıvanç* sözcüğü, *Dil Devrimi* sırasında yoğun kullanıma rağmen bugün, ölçünlü dil ve günlük konuşma dilinde *gurur*, *iftihar* ve *memnun* sözcüklerine karşı sıklık yönünden düşük bir seviyededir.

4. kıvançlanma is. "Kıvançlanmak işi." (TS 2005:1170). *kıvançlanma* < *kıv+a-nç+la-nma*.

Kıvanç sözcüğü üzerine isimden fiil yapan +IA- ekinin geldiği bu türev, Türkçenin eklemeli dil özelliğine uygun genişletmelerin yapıldığı ve morfolojik olarak *bitmişlik* ve *bitmemişlik*⁶ kategorisi içerisinde morfolojinin el verdiği şekilde genişletilmiş bir sözcüktür. *Kıvanç* "sevinç, övünç ve iftihar" anlamına gelip isim olarak kullanılan bu sözcük, Eski Türkçeden beri sıklıkla kullanılan geçişli ve geçişsiz fiiller türeterek çeşitli görevlerde kullanılan +IA- ekinden türetilmiştir.

5. kıvançlı sf. 1."Övünç duyan, iftihar eden, övünç veren, iftihar edilecek. 2.Sevinç duyan." (TS 2005:1170), (MBTS 2005:674). *kıvançlı*<ETü.~ Otü. **kıv+a-nç+lığ*> EAtü. **kıvançlı* >Ttü. *kıvançlı*.

Kıvanç ismi üzerine gelen +II eki, Doğu Türkçesinde +IIğ biçimindedir. İsimden sıfat yapmak için kullanılan bu ek (Özkan 2013:119), Batı Türkçesinde -g ve-ğ eklerinin

⁶ Bitmişlik ve Bitmemişlik morfolojik bir durumdur. Çekimsiz haldeki dilsel yapıları biz nasıl istersek o şekilde kullanabiliriz. Yani hiçbir çekim eki almanmış olan isim veya fiil köklerine biz istediğimiz eki ilave ederek onları kullanıma sokarız. Kullanıcıya manevra alanı bırakan bu durumdaki dil yapılarına *bitmemiş* yani "non-finite" dil unsurları denir. Öte yandan bazı dil unsurları belirli çekim işlemlerinden geçtikleri için kullanım ihtimallerini daraltıcı durumda olurlar. Bu ikinci durumdaki unsurlara ise *bitmiş* "finite" yapılar adı verilir (Demirci 2015: 146).

düşmesi sonucu, kendinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırarak -IU şeklinde Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlüyle kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna giren bu sözcük, söz varlığı içerisinde yer alan *sevinçli* (TS 2005:1743) ve *gururlu* (TS 2005:801) sözcükleri ile eş/yakın anlam içerisindedir.

6. kıvanış is. “Kıvanma işi veya biçimi.” (TS 2005:1170). *kıvanış* < *kıv+a-n-ı-ş*.

Kıvan- fiili üzerine gelen -(y)Uş /-ş, -(I)ş /- (U)ş isim-fiil ekleri, yapılan işin biçimini belirterek (Korkmaz 2007:106) geçici isimler oluşturmaktadır. Söz varlığı içerisinde kullanılan bu sözcük, gövde biçimden türeyerek kök biçiminin sahip olduğu “sevinmek, övünmek ve memnun olmak” anlamlarını taşımaktadır.

7. kıvanma is. “Kıvanmak işi, iftihar.” (TS 2005:1170). *kıvanma* < *kıv+a-n-ma*.

Kıvan- fiili üzerine gelen -mA eki, “aslında bir ad-fiildir. Yapısı bakımından -mAk adındaki son ses -k’sının ünlüler arasında yumuşayıp kaybolmasından ileri gelmektedir. Fiilin gösterdiği oluş, kılış ve durumları yalın birer iş olarak belirten adlar yapar. Bu nedenle de -mA’nın ad yapma özelliği -mAk’tan daha güçlü ve belirlidir.” (Korkmaz 2007:91).

Sonuç

Eski Uygur Türkçesinde *kut kıv* ikilemesinde tanıklanan *kıv* sözcüğünün tarihî metinlerden Türkiye Türkçesine uzanan serüveninin ele alındığı bu çalışmada ulaştığımız sonuçlar şunlardır:

1.Orhon Türkçesinde tanıklanamayan ancak Eski Uygur Türkçesinde *kut kıv* ikilemesinde tanıklanan *kıv* sözcüğünün isim kategorisi içerisinde müstakil bir kullanımı söz konusu değildir. *Kut* “ikbal, devlet, saadet” sözcüğü ile eş/yakın anlam içerisinde birlikte kullanılan bu sözcüğün fiil kategorisi içerisinde *kıwad-* “mesut etmek” (Çev. 2007:280) şeklinde müstakil kullanımı Gabain’den tanıklanmaktadır.

2. Karahanlı Türkçesi eserlerinden KB’de, Uygur Türkçesinin karakteristiğini yansıtan ikileme geleneğinin *kut kıv* ikilemesiyle devam ettiği; isim kategorisine mensup sözcüğün müstakil bir kullanımda olmadığı metinde geçen *kut kıv* ikilemelerinde görülmektedir. Eski Uygur Türkçesi döneminde müstakil bir sözcük olarak *kıwad-* “mesut etmek” (Çev. 2007:280) şeklinde tanıklanan bu biçime ek olarak, Karahanlı dönemiyle kök biçimden türetilen kelimelerin geniş kullanıma sahip olduğu metinler yoluyla tanıklanmaktadır. Ayrıca, EUyg. *kıv* > *Otü*. *kıv* gelişimiyle, sözcüğün düz ünlülü türevlerinin yanında dudak ünsüzleri /v,w/’nin etkisiyle *kuw* biçiminin de olduğu görülmektedir.

3. KB’den itibaren ikilemeler dışındaki müstakil kullanımını Harezmi Türkçesinde de devam ettiren *kıv* sözcüğünün isim kategorisi içerisinde müstakil kullanımlarının yanı sıra kök biçimden türeyen *kıvan-* fiilinin anlam kötüleşmesine uğrayıp “kendini beğenmek, böbürlenmek” anlamını kazandığı da görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminin arkaik öğeleri üzerine değerlendirmelerde bulunan Üşenmez (2014:421)’in sözcüğün kazanmış olduğu anlam kötüleşmesinin “gururlanmak, böbürlenmek” şeklinde Orta Türkçe içerisinde görülmesi, bu durum üzerine değerlendirmelerde bulunmamıza neden olmuştur. Clauson (1972:579) *küwen-* maddesinde Kıpçak Türkçesinde sözcüğün *kuvan-* biçiminde olduğunu belirtmektedir. Clauson’un bu görüşü, *kıvan-* ve *küven-* fiillerinin aynı kökten türedikleri sorusunu uyandırır da, görüşümüz sözcüklerin ses ve şekil bilgisi açısından benzerliği; sözcüğü oluşturan sesler

içerisinde ön damaksıllaşmaya sebep olacak biçimlerin kök içerisinde yer almayışı ve semantik olarak "sevinmek, övünmek" anlamlarına ek olarak daha üst bir perdede "gururlanmak" anlamına geçişi, her iki sözcüğün aynı kökten türediği varsayımını dışlamaktadır.

4. Batı Türkçesi olarak da bilinen Eski Oğuz Türkçesinde dönemin söz varlığını ele alan önemli kaynaklardan olan YTS'de *kıv* sözcüğünün Doğu Türkçesindeki /w/ biçiminden Eski Uygur Türkçesinde de tanıkladığımız dış-dudak ünsüzü /v/'ye geliştiği görülmektedir.

5. Batı Türkçesi olarak bilinen Eski Oğuz Türkçesinin modern kollarından Türkiye Türkçesinde *kıv* sözcüğünün durumu, standart dil ve ağızlar eksenli tanıklamalarla birtakım farklılıkların olduğunu göstermektedir. Standart dilin söz varlığını yansıtan TS'de *kıv* sözcüğünün kök biçim olarak yer almayıp ağızlarda korunduğu DS yoluyla belgelenmektedir. Doğan Aksan'ın Orhon Türkçesi için önerdiği *ileri öğeler* terimini standart dil içerisinde kök biçimin yer almayıp kök biçimden türeyen biçimlerin kullanıldığı *kıv* sözcüğüne uyarlayabiliriz. Türkiye Türkçesinin söz varlığı içerisinde yer alan *kıvanç*, *kıvançlanma*, *kıvançlı*, *kıvanış*, *kıvanma* ve *kıvanmak* örneklerinden hareketle, terimin bu biçimlere uygunluk gösterdiği görülmektedir.

6. Toplumların başta din olmak üzere çeşitli sebeplerle etkileşime girdiği halklarla kaynaşması sonucu yaşadığı değişimler, Türk toplumu ve dili açısından yeni bir olgu değildir. Kültürel ilişkiler sonucu temasa girilen halkların bu etkileşim neticesinde dillerinde yaşadıkları değişimler, başta söz varlığı olmak üzere dilin bütününe oluşturan tabakaların yabancı elementlerle tanışmasına neden olmuştur. Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren başlayan dinî etkilerin *dil teması* (language contact) boyutunda dile yansımaları arasında, yabancı kaynaktan gelen kelimelerin söz varlığı içerisine yerleşmeleri olarak da bilinen ödünçleme olayının etkisi yoğun bir şekilde görülmektedir. Türk dilinde "sevinmek, övünmek, mutlu olmak" anlamlarını karşılayan Türkçe sözcüklerin varlığına rağmen Arapçadan alınan *gurur*, *iftihar* ve *memnun* sözcüklerinin Türkçenin söz yapımı kurallarına göre genişletilip hem isim hem de fiil şeklinde Türkçe sözcüklerin kullanım sıklığını düşürerek unutulmalarını sağlamaları, yabancı etkilerin dile somut etkilerdendir.

7. Yaşanan dil ilişkileri neticesinde dilde etkisini yoğun bir şekilde gösteren Arapça ve Farsça sözcüklere karşı bir tepki olarak ortaya çıkan *Dil Devrimi*, birçok arkaik sözcüğün hem Anadolu ağızlarından hem de Radloff sözlüğünden yapılan derlemelerle yeniden canlandırıldığı ve yaptırımların devlet eliyle gerçekleştiği bir dönemdir. *Dil Devrimi* sürecinde yaratılan sözcüklerin Türkçenin fonetik ve morfolojik özelliklerine uygunluğu noktasında değerlendirmelerde bulunan Talat Tekin, *yaratma* terimi içerisinde *Dil Devrimi* boyunca üretilen sözcüklerin oluşum yollarını iki madde ile özetlemektedir. *Örneksemeli* ve *kasıtlı yaratma* terimlerini öneren Tekin'in görüşlerinden hareketle, Türkiye Türkçesi içerisinde Arapça *iftihar* ve *memnun* kısmen de olsa *gurur* sözcüğü ile eş/yakın anlam oluşturan *kıvanç* sözcüğünün *örneksemeli yaratma* ile kullanım açısından yeniden canlandırıldığı TS'den alınan örnekte görülmektedir

Tablo 8: Tarihî Metinlerden Türkiye Türkçesine "Kıv" Sözcüğü.

KIV
EUyg. <i>kıv~kıw</i> "kut, saadet" (Ayazlı 2016: 153); Otü. <i>kıw</i> "baht, devlet, mutluluk" (Ünlü 2012a:423); EAtü. <i>kıw</i> "devlet, ikbal" (YTS 2009:150-151); Ttü. ø; An. <i>kıw</i> "yazgı, baht" (DS 2009:2850).

Kısaltmalar

Alm.	Almanca.
An.	Anadolu Ağzları.
Ar.	Arapça.
Çev.	Çeviren.
Ed.	Editör.
EAtü.	Eski Anadolu Türkçesi.
Etü.	Eski Türkçe.
EUyg.	Eski Uygur Türkçesi.
Otü.	Orta Türkçe.
s.	Sayfa.
Ttü.	Türkiye Türkçesi.
vb.	ve benzeri.

Kaynaklar

- AĞCA, Ferruh (2015a). "Eski Uygurca İstikaklı İkilemeler Üzerine", Alkış Bitigi: Kemal Eraslan Armağanı, Ed. Bülent Gül, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: Ankara, s.17-30.
- AĞCA, Ferruh (2015b). "Eski Türkçe kö:k tenri ve kö:k kalık İkilemeleri Üzerine", Türkbilig 30, s.201-221.
- AKSAN, Doğan (2014). *En Eski Türkçenin İzlerinde*, Bilgi Yayınevi: Ankara.
- ARGUNŞAH, Mustafa, Gülden Sağol Yüksekaya (2016), *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri*, Kesit Yayınları: İstanbul.
- AYAZLI, Özlem (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2007). *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- BOZOK, Emrah (2012). *Eski Uygur Türkçesinde İstikaklı İkilemeler*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: Eskişehir.
- BÖLER, Tuncay (2010). "Caştani Bey Hikâyesindeki İkilemeler ve Türkçede İkilemelerin Eskiliği Meselesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 42, s.33-60.
- BT V→ZİEME, Peter (1975). *Manichäisches- türkische Texte, Übersetzung, Anmerkungen*, Akademie Verlag: Berlin.
- BT XX→ZİEME, Peter (2000). *Vimalakīrtinurdesasūtra Edition Altürkischer Übersetzungen nach Handschrift/ Fragmenten von Berlin und Kyoto*, Brepols.
- BT XXVI →KASAI, Yukiyo (2008). *Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone*, Brepols.
- CAN, Meltem (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: Bursa.
- DEMİR, Nurettin, Emine Yılmaz (2006). *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları: Ankara.
- DEMİRCİ, Kerim (2015). *Türkoloji İçin Dilbilim*, Anı Yayıncılık:Ankara.

- DK→ERGİN, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- DLT→ATALAY, Besim, *Divanü Lugati't-Türk Cilt I(Çeviri)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- DS→(2009).*Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü IV (I-N)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- EDPT→CLAUSON, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- ELMALI, Murat (2016). *Dasakarmapathâvadânamâlâ- Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation*, Otto Harrassowitz :Wiesbaden.
- EKER, Süer (2009). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları: Ankara.
- EUDÇ→ DEMİRCİ, Ümit Özgür (2014). *Eski Uygurca Dört Çatik*, Kesit Yayınları: İstanbul.
- GABAIN, A.von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, Aktaran Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü A-N*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer, Erdoğan Boz (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi: Ankara.
- GÜNER, Galip (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları: İstanbul.
- GT→(1989).KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi, *Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1974). *Türkçenin Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- HŞ→DEMİRCİ, Ümit Özgür, Sibel Karşlı (2014). *Kutb'un Husrav u Şirîn'i Dizin*, Kesit Yayınları: İstanbul.
- HU→ÖZBAY, Betül (2014). *Maniheist Uygurların Töbe Duası- Huastuanift*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- İMER, Kamile, Ahmet Kocaman, A.Sumru Özsoy (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi: İstanbul.
- İP→HAMILTON, J.Russell (2011). *Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması: İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Çev. Vedat Köken), Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- KANAR, Mehmet (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları: İstanbul.
- KARA, Funda (2011). *Zebân-ı Türkî (Kelür-nâme)*, Fenomen Yayıncılık: Erzurum.
- KARAAĞAÇ, Günay (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu: Ankara.
- KB→ARAT, R. Rahmeti (1947). *Kutadgu Bilig Metin I*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- KB→ARAT, R. Rahmeti (1959). *Kutadgu Bilig Tercüme II*, Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- KB→ARAT, R. Rahmeti (1979).*Kutadgu Bilig İndeks III*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: İstanbul.
- KE→ATA, Aysu (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- KE→ATA, Aysu (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu: Ankara.
- KÖKTEKİN, Kâzım (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*, Fenomen Yayınları:Erzurum.
- MBTS→ AYVERDİ, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lugatı: İstanbul.

- ME→YÜCE, Nuri (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb Şuster Nüshası Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- NF→ECKMANN, Janoss, Semih Tezcan, Hamza Zülfikar, *Nehcü'l-Ferâdîş*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara:2014.
- ÖLMEZ, Mehmet (2013). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük*, Bilgesu Yayıncılık: Ankara.
- ÖLMEZ, Mehmet (1998). "Eski Uygurca odug sak İkilemesi Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları* 8, s.35-47.
- ÖZKAN, Mustafa (2013). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi: İstanbul.
- SN→DİLÇİN, Cem (1991). *Süheyl ü Nev-Bahâr İnceleme- Metin- Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- ŞEN, Serkan (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: Samsun.
- ŞEN, Serkan (2008). "Standart Türkiye Türkçesinde Deyimlerle Yaşayan Tarihî Sözcükler", *Türk Dili*, Sayı:681, s. 255-263.
- TEKİN, Talat (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- TEKİN, Talat (2013). Makaleler III: Çağdaş Türk Dilleri, Ed. Nurettin Demir-Emine Yılmaz, Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- TS →(2005).*Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- ÜNLÜ, Suat (2012a). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi: Konya.
- ÜNLÜ, Suat (2012b). *Harezm- Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi: Konya.
- ÜNLÜ, Suat (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi: Konya.
- ÜŞENMEZ, Emek (2014). *Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Öğeler*, Akademik Kitaplar: İstanbul.
- ÜŞENMEZ, Emek (2010). *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*, Doğu Kitabevi: İstanbul.
- YTS→DİLÇİN, Cem (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- ZÜLFİKAR, Hamza (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu: Ankara.

